

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παλαιοσλαβική Γλώσσα

Ενότητα 6: Τι είναι τα πρωτοσλαβικά και η προέλευση των Σλάβων

Αλεξάνδρα Ιωαννίδου

Τμήμα Σλαβικών Σπουδών

Β1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΟΣΛΑΒΙΚΑ – ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ

Η περίοδος της Πρωτοσλαβικής γλωσσικής ενότητας τοποθετείται στη μετά τη διάσπαση της Ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής ενότητας εποχή και θεωρείται ότι διήρκεσε τόσο, ώστε τον 9ο αιώνα, την περίοδο της αποστολής των Κυρίλλου και Μεθοδίου στην Μοραβία, οι Σλάβοι να συνεννοούνται ακόμα μεταξύ τους με άνεση. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει, ότι τον 10ο και τον 11ο αιώνα δεν υπήρχε σαφής διαχωρισμός σε επιμέρους σλαβικές διαλέκτους, ένας διαχωρισμός που κατάληξε στις ξεχωριστές σλαβικές γλώσσες. Η Πρωτοσλαβική, λόγω έλλειψης σχετικών γραπτών μνημείων, παραμένει μια γλώσσα υποθετική: Η φωνητική της πρωτοσλαβικής αναπλάθεται απ' τη γλωσσολογία βάσει της σύγκρισης των σλαβικών γλωσσών μεταξύ τους και όλων αυτών με τις υπόλοιπες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Στην τελευταία αυτή σύγκριση προκύπτουν σημαντικές ομοιότητες με τις γλώσσες των βαλτικών χωρών. Οι συγγένεια με τις γλώσσες των βαλτικών χωρών οδήγησε πολλούς γλωσσολόγους στην υπόθεση ότι κάποτε υπήρχε μια σλαβο-βαλτική γλωσσική ενότητα. Η πρωτοσλαβική θα πρέπει να ήταν η γλώσσα που μιλούσαν οι Σλάβοι στην πρώτη τους πατρίδα, στην κοιτίδα απ' την οποία ξεκίνησαν για να εποικήσουν μεγάλα τμήματα της ανατολικής, κεντρικής και νότιας Ευρώπης.

Και γι' αυτήν όμως την πρώτη πατρίδα των Σλάβων, μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν. Η πρώτη πηγή που μας επιτρέπει μερικά συμπεράσματα για την καταγωγή τους είναι απ' τον 6ο μ.Χ. αιώνα – πρόκειται για την ιστορία των Γότθων του ιστορικού Ιορδάνη (Jordanes: De Origine actibusque Getarum – 550 περίπου). Εκεί αναφέρονται οι Βένετοι, οι Σκλαβηνοί και οι Άντες. Οι πρώτοι κατοικούσαν μια μεγάλη περιοχή απ' τις εκβολές του Βιστούλα, βορειοδυτικά της Δακίας, κατά μήκος της οροσειράς των Καρπαθίων. Οι Σκλαβηνοί πρέπει να κατοικούσαν την περιοχή απ' το

δέλτα του Δούναβη μέχρι τον Δνεϊστερο και μέχρι στον Βιστούλα στον βορρά, ενώ οι Άντες θα πρέπει να βρίσκονταν κυρίως βορείως της Μαύρης Θάλασσας, ανάμεσα στους ποταμούς Δνεϊστερο και Δνεϊπερο. Ο διαχωρισμός αυτός μπορεί να αιτιολογεί εν μέρει τις γλωσσικές συγγένειες και διαφορές που μας επιτρέπουν να διακρίνουμε τρεις ομάδες στις σλαβικές γλώσσες – τις ανατολικές, τις δυτικές και τις νότιες σλαβικές γλώσσες. Η παρουσία των Σλάβων στη Βαλκανική χερσόνησο μαρτυρείται και από άλλες πηγές,¹⁴ οι σημαντικότερες των οποίων είναι

- Ο ιστορικός Προκόπιος (490-562 μ.Χ. περίπου), ο πιο σπουδαίος ιστορικός της εποχής του Ιουστινιανού, που γράφει στις αρχές της δεκαετίας του 550 και αναφέρει (κυρίως στα έργα του *Υπέρ των Πολέμων* και *Ανέκδοτα* (ή *Απόκρυφος Ιστορία*) ότι οι Σκλαβηνοί και οι Άντες μιλούσαν την ίδια γλώσσα και έμοιαζαν μεταξύ τους, ενώ περιγράφει τα θρησκευτικά έθιμα, τις κατοικίες των Σλάβων, αλλά και τις σλαβικές επιδρομές επί Ιουστινιανού.
- Το έργο «Στρατηγικόν του Μαυρίκιου» (ή του Ψευδομαυρικίου), που συντάχτηκε πενήντα περίπου χρόνια αργότερα από κάποιον άγνωστο, ο οποίος, αν και κατά πάσα πιθανότητα έφερε το όνομα Μαυρίκιος δεν ταυτιζόταν με τον Μαυρίκιο. Το «Στρατηγικόν», που εντάσσεται σε μια παράδοση στρατιωτικών εγχειριδίων, περιγράφει ανάμεσα σε άλλους εχθρούς του Βυζαντίου και τους Σλάβους. Το «Στρατηγικόν» χωρίζεται σε κεφάλαια με τον τίτλο «Λόγοι» και περιγράφει στον 11^ο Λόγο τους Φράγκους, τα τουρκικά φύλα, τους Αβάρους, τους Ούνους, τους Φράγκους, του Λογγοβάρδους, τους Σλάβους και τους Άντες. Παράλληλα με τις στρατιωτικές συνήθειες των λαών, υπάρχουν πολύτιμες πληροφορίες για τα ήθη και τα έθιμά τους, την ιστορία, την πολιτική τους συγκρότηση.
- Σε σλαβική επέλαση στη Βαλκανική αναφέρεται στην «Εκκλησιαστική Ιστορία» ο Σύριος ιστορικός και μονοφυσίτης Ιωάννης ο Εφέσιος κατά το τέλος του 6ου αιώνα, περιγράφοντας κυρίως την εγκατάσταση Σλάβων στη Θράκη το 581.

¹⁴ Μια πολύ διαφωτιστική συλλογή πηγών για την ιστορία της Βαλκανικής γενικότερα, η οποία όμως συμπεριλαμβάνει όλες τις βασικές πηγές για τη παρουσία των Σλάβων στην περιοχή, αποτελεί η έκδοση: Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Πηγές της Βαλκανικής Ιστορίας 6^{ου}-10^{ου} αιώνας. (Επιλογή Κειμένων)*. Θεσσαλονίκη 1995: Εκδ. Βάνιας.

- Η αναφορά απ' τον Θεοφύλακτο Σιμοκάττη, γραμματέα του αυτοκράτορα Ηράκλειου (610-641) στην οκτάτομη ιστορία του – «Οικουμενική Ιστορία» σε Σλάβους της Βαλτικής που αιχμαλωτίστηκαν στα εδάφη της αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια της αυτοκρατορίας του Μαυρικού (582-602). Ο Θεοφύλακτος Σιμοκάττης θεωρείται πολύ αξιόπιστος, μια και χρησιμοποιεί πολλές και διάφορες πηγές (έγγραφα, αναφορές πρεσβευτών, προφορικές μαρτυρίες). Μας ενημερώνει με μεγάλη ακρίβεια για τις αβαροσλαβικές επιδρομές στα Βαλκάνια.
- Σπουδαία θεωρείται η περιγραφή της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης το 626 από Σλάβους και Αβάρους μαζί που επέβαιναν σε μονόξυλες βάρκες, στο χρονικό «Πασχάλιον». Η πολιορκία αυτή, πολύ κρίσιμη, μια και συνδυαζόταν με ταυτόχρονη απειλή από τους Πέρσες που είχαν στρατοπεδέψει και καιροφυλακτούσαν απ' την άλλη πλευρά του Βοσπόρου, αποκρούστηκε επιτυχώς απ' τους Βυζαντινούς.
- Τα «Θαύματα του Αγίου Δημητρίου» - τρεις συλλογές χειρογράφων, δυο απ' τον 7^ο αιώνα και μια του 10^{ου}-11^{ου} αιώνα. Η πρώτη συλλογή που γράφτηκε στις αρχές της βασιλείας του Ηρακλείου (610-641) έχει αγιολογικό χαρακτήρα και κορυφώνεται με την περιγραφή του «θαύματος» της διάσωσης της πόλης της Θεσσαλονίκης απ' την πολιορκία των Αβάρων και των Σλάβων (Σκλαβηνών). Τα κεφάλαια 13-15 αναφέρονται στην πολιορκία της Θεσσαλονίκης είτε το 586 είτε το 597 και το κεφάλαιο 12 στην επιδρομή 5.000 Σλάβων το 604 ή το 610. Τα συγκεκριμένα χειρόγραφα κρίνονται πολύτιμα για τη γνώση μας των επιδρομών των Αβάρων και των Σλάβων, την εγκατάσταση των Σλάβων στη βυζαντινή επικράτεια και τις σχέσεις τους με τους ντόπιους.
- Η «Θεοφάνους Χρονογραφία» (810-814), ένα ιστορικό κείμενο που συνέγραψε ο μοναχός Θεοφάνης, μας παρέχει σημαντική γνώση για την πολιτική των Βυζαντινών απέναντι στους Σλάβους κατά τον 7^ο και τον 8^ο αιώνα, ενώ αναφέρεται και στην εμφάνιση και την εγκατάσταση των Βουλγάρων, καθώς και στις βυζαντινο-βουλγαρικές σχέσεις.

- Τα «Τακτικά» του Λέοντος Στ' του Σοφού (886-912), στρατιωτικό εγχειρίδιο, που αντλεί μεν από παλαιότερα ανάλογα συγγράμματα (και από το «Στρατηγικόν του Μαυρικού»), αλλά προσθέτει πολλά σύγχρονα στοιχεία
- Το “De administrando imperio” (ελληνικός τίτλος: «Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν» του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου απ’ τα μέσα του 10ου αιώνα (υπολογίζεται ότι γράφτηκε περίπου στο διάστημα 948-952) μας δίνει επιπλέον πληροφορίες για τη ζωή των Σλάβων στη Βαλκανική, μια και αποτελεί μια έκθεση για τους λαούς και τις χώρες με τις οποίες διατηρούσε σχέσεις το βυζαντινό κράτος που αποσκοπούσε στο να φανεί χρήσιμη στον γιο του γράφοντος, τον Ρωμανό. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο, ο Ηράκλειος, για να μπορέσει να αντέξει την πίεση των Αβάρων και των Σλάβων στη Βαλκανική ζήτησε τη βοήθεια δυο ειδωλολατρικών φύλων, των Κροατών (Χρωβάτοι) και των Σέρβων (Σέρβλοι).:2
- Το «Περί κτίσεως της Μονεμβασίας Χρονικό», που σώζεται σε τέσσερα πολύ μεταγενέστερα χειρόγραφα (16^{ος} αιώνας) μας πληροφορεί για τις επιδρομές των Αβάρων στη Βαλκανική, αλλά και για την εγκατάσταση των Σλάβων στην Πελοπόννησο.

Στην προσπάθεια για τον καθορισμό της πρώτης πατρίδας των Σλάβων καθώς και για την παρουσία των Σλάβων στη Βαλκανική σημαντικό ρόλο παίζουν επίσης τα υδρωνύμια, τα τοπωνύμια και τα εθνωνύμια, καθώς και η παλαιοβοτανική, η αρχαιολογία και η ανθρωπολογία.¹⁵

¹⁵ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την πρώτη πατρίδα των Σλάβων καθώς και την παρουσία τους στη Βαλκανική, βλ. A. Schenker, *The Dawn of Slavic. An Introduction to Slavic Philology*. New Haven and London 1995: Yale University Press, Golab, Z., *The Origins of the Slavs*. Columbus (Ohio) 1992, Udolph, J., *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*. Heidelberg 1979, Φ. Μαλιγκούδης, *Σλάβοι στη Μεσαιωνική Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη 1988, H. Birnbaum, *Aspects of the Slavic Middle Ages and Slavic Renaissance Culture*. (= American University Studies, Series XII, Slavic Languages and Literatures, vol. 4). Νέα Υόρκη-Βέρνη, σσ. 1-24.*

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Αλεξάνδρα Ιωαννίδου, 2015. Αλεξάνδρα Ιωαννίδου. «Παλαιοσλαβική Γλώσσα. Ενότητα 6: Τι είναι τα πρωτοσλαβικά και η προέλευση των Σλάβων». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/SLAVSTUD101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

